

ԴԱՎԻԹ ԱՆԱՆՈՒՆԸ ՎԱԼԵՐԻ ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ*

Ինչպես հայտնի է, ուռու նշանավոր բանաստեղծ, թարգմանիչ, գրականագետ, գրաքննադատ և պատմաբան Վալերի Բրյուսովը (1873–1924) Մոսկվայի Հայկական կոմիտեի հանձնախմբի խնդրանքով 1915 թ. կեսերից ձեռնամուխ լինելով «Հայաստանի պոեզիան» ժողովածուն կազմելու ու խմբագրելու աշխատանքներին՝ դրան գուզընթաց լայն գործունեություն է ծավալել հայ գրականությունը, մշակույթը, պատմությունը ուռու և հայ լայն հասարակայնության մեջ տարածելու ուղղությամբ: Այդ նպատակով 1915–1917 թթ. նա բազմաթիվ դասախոսություններ է կարդացել ոչ միայն Մոսկվայում, Պետրոգրադում, այլև՝ Անդրկովկասում՝ Բաքվում, Թիֆլիսում, Էջմիածնում ու Երևանում:

Հայ գրասերների ընկերության խորհրդի հրավերով 1916 թ. հունվարի 7-ին Վ. Բրյուսովը ժամանում է Բաքու: Հունվարի 8-ին Մայիլյանների լեփ-լեցուն թատրոնում նա հանդես է գալիս «Հայոց բանաստեղծությունը» վերնագրով դասախոսությամբ: Այնուհետև՝ հունվարի 13-ին, Հայ գրողների կովկասյան ընկերության հրավերով նույն դասախոսությունը կրկնում է Թիֆլիսի Արտիստական ընկերության դահլիճում, հունվարի 17-ին հանդես է գալիս Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանի ուսուցչական դահլիճում, հունվարի 18-ին՝ Երևանի քաղաքային ակումբի դահլիճում: Վերադառնալով Թիֆլիս՝ ուռու բանաստեղծը հունվարի 22-ին «Հայաստանի պատմական շրջանները և հայ բանաստեղծության զարգացումը» թեմայով դասախոսություն է կարդում Արտիստական ընկերության դահլիճում: Հունվարի 24-ին նա մեկնում է Մոսկվա:

Վ. Բրյուսովի դասախոսությունների վերաբերյալ հայկական և ուռուական մամուլում եղել են բազմաթիվ արձագանքներ: Դրանց շարքում առանձնանում է Դ. Անանունի խոսքը. Բաքվում կայացած Վ. Բրյուսովի դասախոսության վերաբերյալ նա («Դ. Ա.» ստորագրությամբ) Թիֆլիսում հրատարակվող «Մշակ» թերթի հունվարի 13-ի համարում տպագրում է «Հայ բանաստեղծությունը (Վ. Բրյուսովի դասախոսությունը Բաքվում)» վերնագրով բովանդակալից տեղեկատվություն՝ խոստն մեկնաբանություններով և դիպուկ գնահատականներով: Ստորև հրապարակում ենք այդ նյութը՝ Վ. Բրյուսովի ծննդյան 150-ամյակի առթիվ:

ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ԶԱՔԱՐՅԱՆ

* Ներկայացվել է 12. IX. 2023 թ., ընդունվել է տպագրության 29. XI. 2023 թ.:

¹ Մանրամասն տե՛ս Ա. Հ. Զ ա ք ա ղ ա ն. Վալերի Բրյուսովը Անդրկովկասում և հայ գրական կյանքը. — ՊԲՀ, 1983, № 2–3, էջ 74–88, А н. З а к а р я н. Армения в литературно-общественной деятельности В. Брюсова. Ереван, 2016, с. 13–53.

ՀԱՅ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆԸ
(Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՔՎՈՒՄ)

Հայ Գրասերների Ընկերության գեղեցիկ միտքը՝ հրավիրել Վ. Բրյուսովին Բաքու դասախոսություն կարդալու հայ բանաստեղծության մասին՝ իրագործվեց փառավոր աջողությամբ: Հունվարի 8-ին եղբ. Մայիլյանների թատրոնը լի էր երկսեռ բազմությամբ, որը ուշադրությամբ լսեց անվանի բանաստեղծին, նրա հետ հրճվեց հայ ստեղծագործությամբ և իր հրճվանքը դարձրեց բուռն ոգևորություն, ծափերի հեղեղ և մեծարանք:

Վ. Բրյուսովի դասախոսությունը բացվեց Հ. Հովհաննիսյանի ողջույնի խոսքով: Մեր սիրված և հեղահամբույր բանաստեղծն իր կարճ խոսքի մեջ ասաց, որ հայերս կրթվում ենք ռուսական գրականության վրա, որ մենք շատ ենք պարտական հոգևոր Ռուսաստանին և ուրախ ենք, որ ռուս բանաստեղծության ականավոր ներկայացուցիչը հայ կյանքի այս դժոխակ օրերին ձեռք է մեկնում մեզ, մխիթարական և ոգեպնդիչ խոսք արտասանում: Ապա Հ. Հովհաննիսյանը կարդում է Բրյուսովին նվիրած սեփական բանաստեղծությունը և ընծայում իր բանաստեղծությունների փառակազմ հատորը: Բերում ենք այստեղ մեր երգչի գրչի նոր արտադրությունը.

Այնտեղ, ուր ցարդ դարավոր
Տեսնում էինք ավերակ
Ու բուերի սգավոր
Լսում ողբերգը մենակ,
Դու, ո՛վ քերթող վշտալի,
Քո հեռավար հյուսիսից
Շունչ զգացիր կենդանի
Ու հնադարյան մեր թախիծ:
Ցույց տվիր, որ աշխարհին
Մենք երգ ունենք երգելու,
Մենք, որ ստրուկ ենք տակավին...
Ո՛հ, այն ճիչն է մեր հոգու –
Շիրիմներից դեպի կյանք
Լուսավոր ու անկապանք:

Վ. Բրյուսովը զգացված շնորհակալություն է հայտնում և ծափերի տառափի տակ համբուրվում Հ. Հովհաննիսյանի հետ:

Սկսվում է բուռն դասախոսությունը: Վ. Բրյուսովը գտնում է, որ հին դարերից սկսած երկու սկզբունքներ են բախվում և գոյության իրավունք փնտրում հայ կյանքի ու գրականության մեջ – արևելյան և արևմտյան: Արևելքը հայ կյանքի ու գրականության մեջ արտահայտվել է իբրև պետականության ուրույն ըմբռնում, իբրև ուրույն վարք ու բարք և կրոն: Արևելյան սկզբունք ասելով՝ պիտի հասկանալ պարսկական, պարթևական, ասորական և արաբական ազդեցությունը: Արևմուտքը, որ գեղեցիկ Հելլադան է, Հռոմը, ապա միջնադարյան և նորագույն Եվրոպան, զանազան ուղիներով իր կնիքն է դրել

նույն Հայ կյանքի ու գրականության վրա: Այս երկու սկզբունքների միացումը և համադրությունը կազմում է Հայ ստեղծագործող ողու առանձնահատկությունը: Հարկավ, ազդեցությունների ենթարկվելով դեռ չէ նշանակում դիմագուրկ դառնալ: Հայը՝ տոգորվելով Արևելքի և Արևմուտքի հոգևոր կյանքով՝ կարողացել է վերամշակել իր ստացածը և կերտել իր ազգային դեմքը բանաստեղծության մեջ, իր ուրույն խոսքը բովանդակ հոգևոր աշխարհում: Հայ ժողովրդական երգը, որ արտահայտիչն է մասսայի ինքնության ու նկարագրի՝ չունի հարավի տապը և սկանդինավիական հյուսիսի անհղությունը: Այդ երգը հեռու է գերմանական կոպտությունից և արաբական տուփասիրությունից: Նա հասուն երգ է, որ միացրել է իր մեջ Արևելքն ու Արևմուտքը: Նա ողջախոհ է, պատկերավոր, խաղաղ, տխրամած, չափազանցություններից խուսափող և չքեղ: Այդ երգը գիտե սիրո թախիծն ու հառաչը, մոր օրհնանքը և կնոջ նկուն լացը: Նա երգ է մի գեղարվեստագետ ժողովրդի:

Հայ ժողովրդական երգին ներքող կարդալուց հետո՝ Վ. Բյուլատով կանգնում է առանձին երգիչների անվան վրա: Եվ այստեղ նա ցույց է տալիս մի գեղեցիկ իրադեպություն՝ թե՛ Հայ պատմության ընդհանրապես և թե՛ զանազան հեղինակների գործերին մասնավորապես: Ունկնդիրը ամփոփ գաղափար է կազմում մեր հին, միջնադարյան և նորագույն բանաստեղծների մասին: Նա իրար ետևից հիշում է Գրիգոր Նարեկացուն, Մկրտիչ Նաղաշին, Ներսես Շնորհալուն, Նաղաշ Հովնաթանին, Նահապետ Քուչակին, Ֆրիկին, Կոստանդին Երզնկացուն, Հովհաննես Երզնկացուն, Հովհաննես Թլկուրանցուն, Գրիգոր Աղթամարցուն, Սայաթ-Նովային, Ջովանուն և այլն: Ապա գալիս են Ռաֆայել Պատկանյան և Շահ-Ազիզ, Դուրյան և Պեշիկթաշյան, Հ. Հովհաննիսյան, Հ. Թումանյան և Ավ. Իսահակյան, Ալ. Ծատուրյան, Դ. Դեմիրճյան, Վ. Տերյան, Շ. Կուրդիյան, Ա. Չոպանյան, Վ. Թեքեյան, Մ. Մեծարենց, Սիամանթո, Վարուժան և այլն, և այլն: Հակիրճ կերպով, բայց սրամտորեն ու պատկերավոր բնութագրելով այդ բանաստեղծներին՝ Վ. Բյուլատով իր խոսքն ավելի զգալի դարձնելու համար կարդում է սեփական թարգմանությունները հիշված երգիչներից: Եվ այստեղ նա փայլեցնում է իր բանաստեղծի ու թարգմանիչի բնատուր շնորհքը: Բյուլատովի հայերենից կատարած թարգմանությունները միանգամայն հոյակապ են: Նրան աջողվել է պահպանել մեր բանաստեղծական գործերի ձևը, համն ու հոտը և չքեղությունը: Վ. Բյուլատովի այդ ընթերցանությունները ընդհատվում էին բուռն ծափերով և քաջալերիչ բացականչություններով: Անվանի բանաստեղծը իր դասախոսությունը վերջացրեց համոզված պնդումով, որ անսպառ է Հայ ժողովրդի շինարար եռանդը և ստեղծագործող ոգին, որ այդ ժողովուրդը իր գրականությամբ ազնվության վկայագիր է ձեռք բերել, այդ գրականությունը պատվավոր տեղ պիտի գրավե համաշխարհային հոգևոր տաճարում:

Ձենք կարող չչեղտել այստեղ, որ Վ. Բյուլատովի գեղեցիկ դասախոսությունը ոչ միայն հրճվանք և հաճույք պատճառեց լսողներին, այլև խարազանի դեր կատարեց Հայ անգիտակ բուրժուազիայի և նրա մտավորականության համար: Ամեն անգամ, երբ մեծահարգ հյուրը կրկնում էր, թե՛ «ձեզ հայտնի է» կամ «դուք գիտեք» և այլն բառերը, հանդիսականների շրթունքներին փայլում էր մի ժպիտ, որովհետև տեսնում էին, որ հայրենի անցյալից ու ներկայից ոչինչ

իրանց հայտնի չէ և ոչինչ էլ չգիտեն: Նրանք միայն այդ երեկո էին սովորում և այն էլ ... մի օտարազգի բանաստեղծից: Կա՞ ավելի մեծ ողբերգություն ...

Դասախոսությունից հետո «Մետրոպոլ» հյուրանոցում տեղի ունեցավ Հայ Գրասերների Ընկերության կողմից կազմակերպված հանդիսավոր ընթրիք ի պատիվ հյուրին և դասախոսին: Ընթրիքին մասնակցեցին 100-ից ավելի անձինք: Սեղանի կառավարիչ ընտրվեց Քր. Վերմիշյանը: Այստեղ ողջունյւր և շնորհակալության առաջին խոսքը արտասանեց Հ. Գ. Ը. նախագահ Տ. Հովհաննիսյանը: Ապա ճառեր խոսեցին թե բանաստեղծը և թե մի շարք հյուրեր: Հարկավ, ամենքի բերանից լսվում էր շնորհակալություն և խորին հարգանք դեպի մեծ ուսու ժողովուրդը: Ընթրիքին մասնակցողները, լսելով Վ. Բրյուսովի չրթունքներից՝ թե այժմ հայ գրականության վրա աշխատում են իբրև թարգմանիչներ Մաքսիմ Գորկին, Կոնստանդին Բալմոնտը, Վյաչեսլավ Իվանովը և Ալ. Բլոկը, որոշեցին ողջունյի և գոհունակության հեռագիրներ ուղարկել այդ գրողներին: Ընթրիքի պահուն ողջունյի հեռագիր ստացվեց մեր երիտասարդ գրողներ Վ. Տերյանից և Պ. Մակինցյանից: «Նաիրական երկրից, – հեռագրում են նրանք, – ջերմ և սրտագին ողջունում ենք մեր թանկագին հյուր Վալերի Յակովլևիչին և քնքուշորեն գլուխ խոնարհեցնում Յովհաննա Մատֆեենայի առջև» (բանաստեղծի կինը, որ հյուր էր եկել իր ամուսնու հետ): Հարկավ, հեռագիրը ընդունվեց ծափահարություններով:

Ծափահարեցինք և մենք, որովհետև քաջ գիտենք, որ հայ գրականության մեծարանքին շատ են նպաստել մեր այդ զույգ բարեկամները և հունվարի 8-ին էլ չէին մոռացել հոգով ներկա գտնվել այնտեղ, ուր խոսվում էր այնքան գուրգուրված հայ խոսքի բարգավաճման մասին: Այո՛, չմոռանանք, որ Բրյուսովներին դեպի հայություն հոգևոր գանձերն են առաջնորդում Տերյաններն ու Մակինցյանները, և շնորհակալության խոսք արտասանենք նաև նրանց հասցեին:

Դ. Ա.